

MICHAEL COLE — SHEILA R. COLE

FEJLŐDÉSLELEKTAN

osiris tankönyvek

Michael Cole – Sheila R. Cole

Fejlődéslélektan

Második, átdolgozott kiadás

Osiris Kiadó • Budapest, 2006

Rövid tartalom

Előszó	19
1. fejezet. Az emberi fejlődés tanulmányozása	26
I. RÉSZ. A KEZDETEK	
2. fejezet. Az emberi örökség: gének és környezet	70
3. fejezet. Méhen belüli fejlődés és születés	100
II. RÉSZ. CSECSEMŐKOR	
4. fejezet. Korai csecsemőkori: kezdeti képességek és a változás folyamata	144
5. fejezet. Az első év fejleményei	194
6. fejezet. A csecsemőkori vége	230
7. fejezet. A korai tapasztalatok és a későbbi élet	266
III. RÉSZ. KISGYERMEKKOR	
8. fejezet. Nyelvvelsajátítás	300
9. fejezet. Gondolkodás kisgyerekkorban: a kompetencia szigetei	340
10. fejezet. Társas fejlődés kisgyermekkorban	378
11. fejezet. A kisgyerekkori fejlődést befolyásoló környezeti hatások	426
IV. RÉSZ. ISKOLÁSKOR	
12. fejezet. Kognitív és biológiai fejlődés iskoláskorban	470
13. fejezet. Az iskolai oktatás	506
14. fejezet. Társas kapcsolatok iskoláskorban	554
V. RÉSZ. SERDÜLŐKOR	
15. fejezet. A serdülőkori fejlődés biológiai és szociális alapjai	602
16. fejezet. A serdülőkor pszichológiai fejleményei	640
Epilógus: A teljes kép	691
Függelék: Útmutató a fejlődés sajátos szempontjainak tárgyalásához	695
Szakkifejezések	701
Hivatkozott irodalom	713
Névmutató	775
Tárgymutató	787

Előszó

Sajátos kihívást jelent egy olyan tankönyv megírása, mely az emberi fejlődés témáját mutatja be. Egyfelől mindenki, aki egy ilyen könyvet kézbe vesz, már közvetlen tapasztalatokat szerzett saját felnőtté válása során. Ezenkívül minden olvasó számtalan esetben tanúja volt a nála idősebbek, vele egykorúak és fiatalabbak fejlődésének, alkalma nyílt gondolkodni a folyamatról. Így az olvasók bizonyos értelemben mindenképp szakértői az emberi fejlődés témájának. Másrészt viszont a hozzáértésük szubjektív, intuitív, és ennek megfelelően viszonylag szűk körű.

A könyv írása során kihívást jelentett az a törekvésünk, hogy megmutassuk a diákoknak, hogyan járulhat hozzá a gyerekek fejlődésének megértésére szolgáló széles tudományos háttér saját életük és általában a fejlődés folyamatának megértéséhez. Mindenekelőtt szeretnénk elérni, hogy a fejlődés folyamatáról való tanulás izgalmas szellemi tevékenység legyen, és a kutatások és elméletek, melyekről beszámolunk, eligazítsák a leendő szülőket és gyakorló pszichológusokat a tudományos ismeretek gyakorlati alkalmazása során.

Úgy gondoljuk, hogy a fejlődés legkönnyebben az emberi kultúra sajátos közegében kölcsönhatásban működő biológiai, társas és pszichológiai folyamatok együtteseként ragadható meg. Az egyes tényezők szerepének önálló bemutatása mellett igyekeztünk rávilágítani, hogyan hoz létre ezek „összeműködése” egyedülálló, teljes emberi lényeket különböző kulturális környezetekben. A fejlődéshez hozzátartozik az időbeli átalakulás, melynek vizsgálatára és leírására véleményünk szerint a kronologikus megközelítés a legalkalmasabb. A fejlődés folyamán bekövetkező változások sorát a fogantatás pillanatától a csecsemőkorig, a gyermekkorig, majd a serdülőkorig követjük nyomon.

Munkánk során mindvégig szem előtt tartottuk azt a meggyőződésünket, hogy a fejlődést vizsgálva hiba lenne éles különbséget tenni a gyakorlati, az el-

méleti és a kutatói beállítottság között. Az igazán alapos tudás mindhárom megközelítést használja és megvilágítja.

GYAKORLATI MEGKÖZELÍTÉS

A Fejlődéslélektan szerzői serdülőkoruk óta ismerik egymást. Tizenéves korunk óta osztozunk a gyerekek fejlődése iránti személyes érdeklődésben: először táborokban foglalkoztunk fiatal gyerekekkel, később saját gyermekeinket neveltük, most pedig nagyszülők vagyunk, és rendszeresen helyt is kell állnunk ebben a szerepben. Szakmailag is mindketten komolyan érdeklődünk a gyermeki fejlődés iránt. Michael Cole a gyermekkori tanulás és kognitív fejlődés szakértője. Sheila Cole újságíró, számos cikket írt gyerekekről, és gyermekkönyveket is publikált.

Személyes és szakmai szinten is aktívan kutatjuk a gyerekek fejlődésének elősegítésére alkalmas gyakorlati megközelítéseket. Természetes hát, hogy könyvünknek mindvégig központi kérdése az életük korai szakaszában helytelenül táplált gyerekek számára tervezett speciális táplálkozási programok haszná; a kisgyerekek otthonukon kívüli nevelésének értékelésére szolgáló módszerek; a tágabb család szerepe a szegény gyerekek problémáinak enyhítésében; az olvasás és a számtan iskolai tanulásának kihívásai; az érzelmi önszabályozás elősegítésének és a gyerekek közötti agresszió visszaszorításának módjai; a serdülőkori terheesség speciális veszélyei; és a tizenévesek hatékony nevelésének lehetőségei. Számos példát mutatunk be a gyerekek mindennapi életéből annak szemléltetésére, hogy hogyan befolyásolja egy adott társadalom hiedelemrendszere a gyerekek fejlődését a gyermeknevelési gyakorlatot irányító törvények és társadalmi normák formálása révén.

ELMÉLETI IRÁNYULTSÁG

Sok igazság van abban a mondásban, hogy nincs praktikusabb a jó elméletnél. A gyermekek fejlődésének alapos megértéséhez nemcsak a gyerekek mindennapi életét kell ismernünk, hanem azokat az elméleteket is, melyek a tudományos kutatások során tapasztalt tények koherens értelmezését nyújtják. Ez a tudás elengedhetetlen ahhoz, hogy megkíséreljünk gyakorlati eljárásokat kialakítani, azokhoz útmutatást adni.

A gyermekkori fejlődést tanulmányozó diákok számára az alapkérdések és jelenségek magyarázatára szolgáló, egymással versengő elméletek nagy száma jelenti az egyik legnagyobb nehézséget. Ezt a problémát kétféleképpen próbáltuk meg kezelni. Elsőként körvonalazzuk azokat a régóta érvényben lévő kérdéseket, melyekkel minden fejlődéseméletnek meg kell birkóznia: hogyan fonódnak össze a biológiai és a környezeti hatások (öröklés és környezet); milyen mértékben járul hozzá ezek kölcsönhatása a fejlődés dinamikus menetének folytonosságához és töréseihez; és milyen okok rejlenek az emberek közötti egyéni különbségek mögött. Másodszor bemutatjuk az egymással versengő és szüntelen párbeszédet folytató elméleteket, a jelenleg zajló kutatások adatait és az általunk tárgyalt elméletek gyakorlati vonatkozásait. Ahelyett, hogy elmostuk volna az elméletek közötti különbségeket, igyekeztünk felvázolni az általuk kínált rivális magyarázatok alapját képező megfontolásokat. Azután a különbségek mögé hatolva megpróbáltuk megmutatni, hogyan járulnak hozzá az egyes elméletek a fejlődés egészének megértéséhez.

KUTATÓI IRÁNYULTSÁG

Elmélet és gyakorlat párbeszéde természetesen vitát eredményez a fejlődés tényeivel, valamint az egyes megközelítések alátámasztására szolgáló tények rendszerezésekor alkalmazott módszerekkel kapcsolatban. Nagyon fontos tehát, hogy a diákok megértsék, a kutatási módszerek egyfelől a pszichológusok és más fejlődéskutatók által gyűjtött bizonyítékok értékmérői, másfelől az általuk levont következtetésekről való kritikus gondolkodás eszközei. Mi a bizonyíték arra, hogy ha a pálcát kíméljük, elrontjuk a gyereket? Hogyan lehetne eldönteni, hogy a fiúk és a lányok játékaik közti különbségek szociális hatásokból vagy mélyen gyökerező bioló-

giai hajlamból erednek-e? Az erőszakos tévéműsorok nézése nyomán megfigyelt erőszakos viselkedés feltétlenül oksági kapcsolatot jelez-e? És miért olyan nehéz a fejlődéssel kapcsolatban folyton felmerülő kérdéseket a kutatóknak egyszer és mindenkorra megválaszolni? A diákok csak a fejlődéskutatás logikáját, módszereit és nem utolsósorban a hiányosságait ismerve zárhatnak úgy egy fejlődéssel foglalkozó kurzust, hogy képesek a különböző tudósok következtetéseinek viszonylagos erőnyeit magukban értékelni.

A bizonyítékok értékeléséhez és a kutatás folyamatának helyes megítéléséhez szükséges kritikai gondolkodás nem fejlődik ki spontán módon a diákokban. Ehhez gondos magyarázatok és ismételt megfigyelések szükségesek. Ezért a könyvben mindig részletesen és mélyrehatóan tárgyaljuk az egyes témákhoz kapcsolódó kutatásokat.

KÖZÉPPONTBAN A KULTÚRA

Munkánk révén az évek során a világ számos országában jártunk: Nyugat-Afrikában, Mexikóban, Oroszországban, Izraelben, Japánban és Nagy-Britanniában. Az Egyesült Államokban laktunk gazdag külvárosokban és belvárosi gettóban. Gyakran a gyerekeink is velünk jöttek, így még több lehetőségünk nyílt arra, hogy megfigyeljük a gyerekeket a különböző körülmények között. Tapasztalataink meggyőztek arról, hogy a kultúra alapvető összetevője minden átfogó fejlődéseméletnek.

Ahhoz, hogy a diákok megértsék ennek az igazságnak a lényegét, a lehető legteljesebben le kell küzdeniük a gyermeki fejlődéssel kapcsolatos nézeteikben rejlő esetleges etnocentrizmusukat. A feladat korántsem egyszerű. Egy afrikai falu, egy ázsiai metropolisz vagy egy amerikai nagyváros szegénynegyedének mindennapi életével való szembesülés sok amerikai „kultúrsokként” ér, zavart okoz, mely abból ered, hogy nehezen értik meg a más kultúrákban vagy idegen körülmények között élő életmódját. A kulturális sokk nagyon gyakran jár együtt a kulturális felsőbbrendűség érzésével; úgy tűnik, a „mi” (ételkészítési, házépítési, gyermeknevelési) szokásaink magasabb rendűek az „ő” szokásaiknál. Ráadásul ahhoz, hogy megértsük, hogyan járul hozzá a kultúra a fejlődéshez, nem elég megfigyelni, hogyan nevelik az emberek a gyerekeiket a távoli helyeken. A kultúra minden társadalomban alapeleme a gyermekek tapasztalatainak – nem